

تاریخ تولد مرحوم قائم مقام ثانی

مرحوم میرزا ابوالقاسم فراهانی متخلص بشائی و مشهور بقائم مقام ثانی یکی از بزرگترین منشیان بلیغ زبان فارسی و از اعظم رجال اواخر عهد فتحعلیشاه و اوایل زمان محمد شاه قاجار است . خدمتانی که آن مرحوم با اصلاحات لشکری و کشوری ایران عموماً و آذربایجان و خراسان خصوصاً کرده و تشویقهای که بتوسط آن یگانه مرد توانا و سخندان از اهل علم و ادب و ارباب حرف و صنایع شده باید موضوع داستانی علیحده شود و غرض نگارنده در این مختصر ذکر آن مقامات این وزیر ادیب ادب پرور نیست .

بعد از انحطاط عجیبی که در عصر صفویه در ادبیات فارسی پیش آمد و بازار ادب يك باره از رواج و رونق افتاد و انشاء ريك صاحب دره نادره و بعضی از منشیان تواریخ زندیه معمول به و مقتداي شری نویسان فارسی قرار گرفت ظهور استاد بلند مقامی مثل مرحوم قائم مقام ثانی ^{شکوه علم انانی} ^{گرفت ظهور} استاد بلند مقامی مثل مرحوم قائم مقام ثانی ^{شکوه علم انانی} ^{گرفت ظهور} يك باره از انزال از قیود زشت و مخرب فصاحت رها کرده و انشاء زبان فارسی را بفصاحت منشیان بلیغ قبل از مغول رجعت داد .

نگارنده همواره از ابتدای تعلق بادیات فارسی فریفته قلم شیوائی قائم مقام مرحوم بوده و در جمع آوری منشئات آن منشی زبر دست غیر از آنچه بهمت شاهزاده فرهاد میرزا معتمد الدوله بطبع رسیده جهد بسیار میکردم و گمانم این است که از عهد استیلای مغول تا زمان مرحوم قائم مقام کسی در احاطه بر لغت و نظم

و اثر عربی و فارسی و لطافت ذوق و مهارت در انشاء نظیر آن
مرحوم پیدا نشده .

حضرت آقای وحید دستگردی مدیر مجله گرامی ارمغان
در جمع آورے و دیوان شعر آن استاد بلند پایه حقیقه خدمت
بزرگی بزبان فارسی و احیای نام و آثار آن مرحوم کرده اند .
نگارنده بوسیله این مختصر بنام عشاق قلم شیرین مرحوم قائم مقام
ثانی از آقای وحید و آقای میرزا عبدالوهاب خان قائم مقامی که
مقدمه نقیسی بر آن نوشته اند تشکر میکنم و امید وارم روزے
بیاید که منشآت متفرق آن استاد عالیقدر هم جمع و بضمیمه منشآت
مطبوع سابق مجدداً طبع و آن اوراق گرانها که از مأخذ مهم
تاریخ ایران در اواخر عهد فتحعلی شاه است در دسترس عامه
گذاشته شود .

در ضمن مطالعه دیوان چاپی باین نکته بر خوردم که
نگارنده مقدمه آن تاریخ تولد تقریبی مرحوم قائم مقام را در حدود
سال ۱۱۹۳ قرار داده اند . این تاریخ گویا صحیح نیست و از
اتفاق در تذکره هلاکوت کتب منازیحی مشهورتر هم که در دسترس است
کسی متعرض تاریخ تولد آن مرحوم نشده .

ژنرال گاردان (۱) که در فاصله بین سنوات ۱۲۲۲ و
۱۲۲۴ ریاست هیئت مأمورین فرانسوی را از جانب ناپلئون در
دربار فتحعلیشاه داشته در طهران با مرحوم میرزا ابوالقاسم قائم
مقام آشنائی پیدا کرده و میرزا ابوالقاسم در این تاریخ در طهران
جزء منشیان میرزا شفیع صدر اعظم همدانی بوده و چنانکه گاردان
میگوید او را پدرش مرحوم میرزا عیسی ملقب بمیرزا بزرگ

(1) Le Général Gardane

قائم مقام اول در خدمت میرزا شفیع گذاشته بوده تا نسبت بصدر اعظم یگانگی خود را در سیاست ثابت نماید و در واقع او پیش عباس میرزای ولعهد و میرزا شفیع در خدمت فتحعلیشاه یک سیاست را مخصوصاً نسبت بفرانسویان تعقیب میکرده اند .

گاردان در مراسله ای که بتاريخ ۲۴ اکتبر ۱۸۰۸ (۳ رمضان ۱۲۲۳) بوزیر روابط خارجه فرانسه آقای دسامپاینی (۱) نوشته راجع بمرحوم میرزا ابوالقاسم قائم مقام چنین می نگارد :

« در موقع وصول بقایای مالیاتی در ولایت فراهان واقع در شمال غربی اصفهان شورتهائی بر پا شده و علت آن این بود که فراهان مدت بیست سال بود که بیش از ۱۵۰۰ تومان مالیات نمیداد ، حالیه میزان مالیات آن را به ۵۰۰۰ تومان ترقی داده اند و مغرضین میرزا ابوالقاسم پسر دوم میرزا بزرگ را بیش شاه متهم کرده و ثورش را بنام او قلم داد نمودند . این تهمت مغرضانه از طرف بیگار بیگلی اصفهان و چند نفر دیگر از دسته مخالفین فرانسه ناشی شده و غرض ایشان وارد ساختن لطمه ایست بمیرزا شفیع که میرزا ابوالقاسم از حواشی اوست .

« خاطر عالی را لازم است باین نکته جلب کنم که این جوان که حالیه بیش از بیست و چهار سال ندارد و بصداقت نسبت پادشاه خدمت میکند بر اثر هنرهای عدیده و فضایل شخصی مورد ستایش عموم فرانسویان است و طرف اعتماد شخصی صدر اعظم محسوب میشود و من شکی ندارم که او روزی بمقام یکی از رجال

معتبر ارتقا خواهد یافت (۱) .

از این بیانات سرتیب گاردان چنین بر می آید که مرحوم میرزا ابوالقاسم در تاریخ ۱۲۲۳ بیست و چهار سال داشته بنا بر این تاریخ تولد او مقارن میشود با سال ۱۰۹۹ یا ۱۲۰۰ بعلاوه شرح فوق میفهماند که آن مرحوم در همان سن بیست و چهار از جوانان فاضل هنر مند بوده و بقدری این صفات او جلوه داشته که سر تیب گاردان یکنفر مأمور خارجی نازه وارد بایران را فریفته کرده و او را پنجاه سال قبل از رسیدن میرزا ابوالقاسم بمقام صدارت ایران بخر دادن از آینده درخشان او واداشته است . اما افسوس که این مرد نامی شهید اغراض مفسدین حسود و جهالت و ضعف نفس پادشاه بیکفایت شد و با آن همه خدمات که بمحمد شاه و پدر او شاهزاده عباس میرزا کرده بود بفرمان این پادشاه جان قتل رسید .

کورزن (۲) رجال سیاسی معروف انگلیس در کتاب

« ایران و مسئله ایران » (۳) میگوید :

« سه نفر از پادشاهان قاجاریه بدستکاری سه نفر از وزرای خود بسطنت رسیدند و اگر ایشان نبودند ارتقاء آن سلاطین باین مقام امکان نداشت و هر سه مد از جلوس خدمتگذاران صمیمی خود را بقتل رساندند . فتحعلی شاه با حاج محمد حسین صدر اصفهانی همان معامله را کرد که محمد شاه با میرزا ابوالقاسم قائم مقام و ناصرالدین شاه با میرزا تقی خان امیر کبیر . »

عباس اقبال

(۱) صفحه ۱۱۵ از ماموریت سرتیب ک.ا. دان ترجمه نگارنده این مقاله.

(2) Curzon

(3) Persia and Persian Question